Emro Science and Education
International open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · "Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqar... DOI: 10.5281/zenodo.24320184

"MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR"

P2P KREDIT PLATFORMALARIDA INVESTOR SIFATIDA ISHTIROK ETISH SHARTLARI

IBRAGIMOV QAMARADDIN. XUDAYBERGANOV HIKMATILLO
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti. Moliya 231-guruh

Annotatsiya

Ushbu tezis P2P kredit platformalarida investor sifatida ishtirok etish shartlarini har tomonlama tahlil qiladi. Tadqiqot P2P kreditlashning nazariy asoslari, investor ishtiroki jarayonlari, moliyaviy, operatsion va regulyatorlik xavf-xatarlarini chuqur o'rganadi. KYC/AML talablari, texnologik yechimlar va investor himoyasi mexanizmlari, shuningdek, O'zbekiston kontekstidagi holat tahlil qilinadi. Ishning maqsadi investorlar uchun ishtirok etish shartlari, xavf-xatarlar va himoya mexanizmlari bo'yicha kompleks tahlilni taqdim etish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot natijalari P2P kreditlash bozorining shaffofligi va barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: P2P kreditlash, investor, kraudfanding, moliyaviy texnologiyalar, KYC, AML, xavf-xatar, tartibga solish, O'zbekiston

Kirish

Moliyaviy xizmatlar sohasida raqamli transformatsiya va innovatsiyalar an'anaviy bank tizimlariga muqobil bo'lgan yangi moliyalashtirish modellarining paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Ushbu modellar orasida kraudfanding, xususan, P2P (Peer-to-Peer) kreditlash alohida o'rin tutadi. Kraudfanding – bu ko'plab shaxslarning kichik hissalari orqali loyihalar yoki g'oyalarni moliyalashtirish imkonini beruvchi jamoaviy moliyalashtirish modeli bo'lib, u an'anaviy institutlardan tashqarida yangi moliyaviy ekotizimni shakllantirgan. 2023-yilda global kraudfanding bozorining qiymati 20.34 milliard dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yildan 2032-yilgacha yillik o'rtacha 18.24% o'sish sur'ati bilan 91.88 milliard dollarga yetishi prognoz qilinmoqda o'sish moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning o'zgarishi va texnologik imkoniyatlarning kengayishi bilan bog'liq. P2P kreditlash kraudfandingning to'rtta asosiy turidan biri (hadya asosidagi, mukofot asosidagi, kredit asosidagi va kapital asosidagi) bo'lib, unda investorlar foiz evaziga pul qarz beradilar. Bu model an'anaviy bank vositachilarini chetlab o'tib, qarz oluvchilarni bevosita investorlar bilan bog'laydigan raqamli bozor maydonchasini taqdim etadi P2P kreditlash platformalari butun kredit jarayonini, jumladan, shaxsni tasdiqlash, kreditni baholash, kreditni moslashtirish, mablag'larni ajratish va qaytarishni boshqaradi. Global P2P kreditlash bozori 2024-yilda taxminan 139.8 milliard dollarni tashkil etib, 2034-yilga borib 1.38 trillion dollarga yetishi kutilmoqda, bu yillik o'rtacha 25.73% o'sishni anglatadi. Bu raqamlar P2P kreditlashning moliyaviy landshaftdagi ahamiyatini yaqqol

Published: 05.06.2026

Cite this article: Ibragimov Qamaraddin, Xudayberganov Hikmatillo (2026). P2P kredit platformalarida investor sifatida ishtirok etish shartlari. Emro Science and Education, 2(2). https://doi.org/10.5281/zenodo.24320184

© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

ko‘rsatadi. Muammo: P2P kredit platformalari moliyaviy xizmatlarga tezroq va osonroq kirish imkoniyatini taqdim etsa-da, ular investorlar uchun sezilarli moliyaviy va regulyatorlik xavf-xatarlarini ham o‘z ichiga oladi. Mablag‘larni noto‘g‘ri ishlatish, investitsiya qaytarilishi kafolatining yo‘qligi, firibgarlik va investorlarni yetarli darajada himoya qilmaslik kabi xavflar mavjudShuningdek, shaxsni o‘g‘irlash, pul yuvish, ma’lumotlar buzilishi va litsenziyasiz kreditlash amaliyotlari kabi xavflar platformalarning yopilishiga yoki jiddiy jarimalarga olib kelishi mumkin. O‘zbekiston kontekstida, avvalgi MFond.uz va Factor.uz kabi platformalar faoliyatini to‘xtatgan bo‘lsa-da, 2020-yilgi hukumat qarori IT loyihalar uchun kraudfanding mexanizmlarini yaratishni maqsad qilgan edi, biroq hozirgi kunda uning joriy etilishi past darajada qolmoqda Bu holat, P2P kreditlashning global o‘sishi va uning O‘zbekistondagi potentsiali o‘rtasidagi tafovutni ko‘rsatadi, bu esa investorlar uchun ishtirok etish shartlarini chuqur tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Maqsad: Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – P2P kredit platformalarida investor sifatida ishtirok etishning shartlari, talablari, xavf-xatarlari va himoya mexanizmlarini har tomonlama tahlil qilishdan iborat. Bu tahlil global ilg‘or tajribalar, regulyatorlik doiralar va texnologik yechimlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Shuningdek, tadqiqot O‘zbekistonning moliyaviy landshafti uchun tegishli xulosalar va tavsiyalar berishni maqsad qilgan. Ilmiy yangilik: Ushbu ish P2P kreditlash bozorining global tendensiyalari, kuchayib borayotgan regulyatorlik bosimlari (KYC/AML) va zamonaviy texnologik yechimlarni (masalan, sun’iy intellektga asoslangan kredit baholash) sintez qilib, investor ishtiroki uchun yaxlit tizimli yondashuvni taqdim etadi. U platforma funksiyalari, regulyatorlik muvofiqligi va investorning o‘ziga xos ehtiyotkorlik choralarining o‘zaro ta’sirini tanqidiy baholaydi. Tadqiqot, ayniqsa, O‘zbekistonning rivojlanayotgan moliyaviy bozoriga oid aniq tushunchalarni taklif etib, mahalliy siyosatni ishlab chiqish va investorlarni himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish uchun ilmiy asos yaratadi. Bu, o‘z navbatida, P2P kreditlashning O‘zbekistondagi barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

Asosiy qism

Kraudfanding, o‘zining eng keng ma’nosida, loyihalarni, biznes tashabbuslarini yoki ijtimoiy maqsadlarni moliyalashtirish uchun ko‘plab shaxslardan kichik miqdordagi mablag‘larni yig‘ish amaliyotidir [1]. Bu model an’anaviy moliyalashtirish manbalariga, masalan, bank kreditlari yoki venchur kapitaliga muqobil sifatida paydo bo‘lgan. Kraudfandingning to‘rt asosiy turi mavjud:

Hadya asosidagi kraudfanding: Qatnashchilardan hech qanday moliyaviy qaytish kutilmaydi, asosan xayriya yoki ijtimoiy loyihalar uchun ishlatiladi.

Mukofot asosidagi kraudfanding: Hissa qo‘shuvchilar loyiha yakunlangach, mahsulot, xizmat yoki boshqa turdagi mukofot oladilar. Ko‘pincha ijodiy loyihalar uchun qo‘llaniladi.

Kredit asosidagi kraudfanding (P2P kreditlash): Investorlar foiz evaziga pul qarz beradilar. Bu modelda qarz oluvchilar va qarz beruvchilar bevosita bog‘lanadi.

Kapital asosidagi kraudfanding: Investorlar kompaniya aksiyalarini sotib olib, uning mulkdoriga aylanadilar va kelajakdagi foydadan ulush olishni kutadilar [1].

P2P kreditlash, kredit asosidagi kraudfandingning eng muhim segmentlaridan biri bo‘lib, raqamli bozor maydonchasi orqali qarz oluvchilarni bevosita investorlar bilan bog‘laydi, shu bilan an’anaviy bank vositachilarini chetlab o‘tadi [2]. Bu modelning asosiy nazariy afzalligi – moliyaviy xizmatlarga kirishni demokratlashtirish va xarajatlarni kamaytirishdir. Banklar kabi an’anaviy institutlar murakkab operatsion xarajatlar, regulyatorlik yuklamalar va yuqori kapital talablari tufayli kichik miqdordagi kreditlar yoki yuqori xavfli deb hisoblangan mijozlarga xizmat ko‘rsatishda cheklovlarga ega. P2P platformalari esa texnologiyadan foydalangan holda bu jarayonlarni soddalashtiradi va samaradorlikni oshiradi.

P2P kreditlash platformalari butun kredit jarayonini boshqaradi: shaxsni tasdiqlashdan tortib, kreditni baholash, kreditni moslashtirish, mablag‘larni ajratish va qaytarishgacha [2]. Bu platformalar markazlashgan, markazlashmagan (DeFi) yoki gibrid modellar orqali ishlashi mumkin. Markazlashgan yoki gibrid yondashuvlar ko‘pincha regulyatorlik talablariga rioya qilish uchun afzal ko‘riladi [2].

Global P2P kreditlash bozori so‘nggi yillarda misli ko‘rilmagan o‘sishni boshdan kechirdi. 2024-yilda bozorning qiymati taxminan 139.8 milliard dollarni tashkil etgan bo‘lsa, 2034-yilga borib 1.38 trillion dollarga yetishi prognoz qilinmoqda, bu yillik o‘rtacha 25.73% o‘sish sur’atini anglatadi [2]. Bu o‘sish, asosan, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabning o‘zgarishi va an’anaviy banklarning cheklovlari bilan bog‘liq. P2P kreditlashning rivojlanishi nafaqat qarz oluvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, balki investorlar uchun ham diversifikatsiyalangan investitsiya portfellarini shakllantirish va an’anaviy moliyaviy mahsulotlarga nisbatan yuqoriroq daromad olish imkoniyatini beradi. Biroq, bu o‘sish bilan birga, investorlar uchun bir qator xavf-xatarlar va murakkabliklar ham paydo bo‘ladi, bu esa ularning ishtirok etish shartlarini chuqur tushunishni talab qiladi.

P2P kredit platformalarida investor sifatida ishtirok etish, bir qator shartlar va jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Bu shartlar platformaning o‘ziga xos xususiyatlari,

regulyatorlik muhiti va investorning moliyaviy maqsadlariga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, umumiy qabul qilingan asosiy bosqichlar va talablar mavjud.

Investor sifatida P2P platformasida ishtirok etishning birinchi va eng muhim sharti – bu platformaga ro‘yxatdan o‘tish va onboarding jarayonini muvaffaqiyatli yakunlashdir. Bu jarayon odatda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Hisob yaratish: Investorlar platformaning veb-sayti yoki mobil ilovasi orqali shaxsiy hisob yaratadilar. Bu odatda elektron pochta manzili va parol orqali amalga oshiriladi.

Shaxsni tasdiqlash (KYC – Know Your Customer): Bu eng muhim bosqichlardan biridir. Platformalar pul yuvishga qarshi kurash (AML) va firibgarlikning oldini olish maqsadida investorlarning shaxsini tasdiqlashni talab qiladi [3, 4]. Bu jarayon pasport, haydovchilik guvohnomasi kabi shaxsni tasdiqlovchi hujjatlarni yuklash, yuzni tanish texnologiyalari (facial recognition) orqali biometrik tekshiruvlar va manzilni tasdiqlovchi hujjatlarni (masalan, kommunal to‘lovlar kvitansiyasi) taqdim etishni o‘z ichiga olishi mumkin [4]. FATF (Moliyaviy harakatlar bo‘yicha ishchi guruh) 2025-yil fevralida raqamli onboardingni endi yuqori xavfli deb hisoblamasligini aniqlagan bo‘lsa-da, bu jarayonning mustahkamligi platforma va investor xavfsizligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [3].

Moliyaviy ma’lumotlarni taqdim etish: Ba’zi platformalar investorlarning moliyaviy holati, investitsiya tajribasi va xavfga nisbatan tolerantligini baholash uchun ma’lumotlarni so‘rashi mumkin. Bu, ayniqsa, regulyatorlik talablari yuqori bo‘lgan bozorlarda investorlarni himoya qilish uchun muhimdir.

Shartnomalarni qabul qilish: Investorlar platformaning foydalanish shartlari, maxfiylik siyosati va investitsiya shartnomalarini elektron imzo orqali qabul qilishlari kerak [4].

Ro‘yxatdan o‘tish jarayonidan so‘ng, investorlar kredit bozoriga kirish huquqiga ega bo‘ladilar. Bu yerda ular investitsiya qilish uchun mavjud bo‘lgan turli kredit imkoniyatlarini ko‘rib chiqishlari mumkin:

Kredit bozori (Loan Marketplace): Platformalar qarz oluvchilarning profillari, kredit reytinglari, so‘ralgan kredit miqdori, foiz stavkalari va muddatlari haqida ma’lumotlarni taqdim etadi [2]. Investorlar o‘zlarining xavf-xatar ishtahalari va daromad maqsadlariga mos keladigan kreditlarni topish uchun filtrlash funksiyalaridan foydalanishlari mumkin.

Kreditni baholash (Credit Assessment): Zamonaviy P2P platformalari sun’iy intellekt (AI) yordamida kreditni baholash tizimlaridan foydalanadi, bu esa arizalarni 60 soniyadan kamroq vaqt ichida qayta ishlash va 94% gacha avtomatlashtirish imkonini beradi [2]. Investorlar ushbu baholash natijalariga tayanib, qarz oluvchining to‘lov qobiliyatini baholashlari mumkin. Biroq, bu baholashlar faqat ko‘rsatma bo‘lib, investitsiya qaytarilishini kafolatlamaydi.

Diversifikatsiya: Investorlar o‘z xavf-xatarlarini kamaytirish uchun mablag‘larini bir nechta kichik kreditlarga taqsimlashlari tavsiya etiladi. Bu, bitta qarz oluvchining defoltga uchrashi natijasida yuzaga keladigan yo‘qotishlarni minimallashtirishga yordam beradi.

Qo‘lda investitsiya qilish: Investor har bir kredit imkoniyatini shaxsan ko‘rib chiqadi va o‘z xohishiga ko‘ra investitsiya qiladi. Bu ko‘proq vaqt talab qiladi, ammo investorga to‘liq nazoratni beradi.

Avto-invest mexanizmlari (Auto-invest Engines): Ko‘plab platformalar avtomatik investitsiya qilish funksiyalarini taklif etadi [2]. Investorlar o‘zlarining afzal ko‘rgan mezonlarini (masalan, xavf darajasi, foiz stavkasi, kredit muddati) belgilaydilar va platforma ushbu mezonlarga mos keladigan kreditlarga avtomatik ravishda investitsiya qiladi. Bu, ayniqsa, band investorlar yoki katta portfelni boshqarmoqchi bo‘lganlar uchun qulaydir.

Portfel tahlili (Portfolio Analytics): Platformalar investorlarga o‘z investitsiyalarining holati, to‘lovlar jadvali, olingan foizlar va potentsial defoltlar haqida batafsil ma’lumot beruvchi panellarni taqdim etadi [2]. Bu ma’lumotlar investorlarga o‘z strategiyalarini baholash va kerak bo‘lganda tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

Qayta investitsiya qilish: Olingan to‘lovlar va foizlar qayta investitsiya qilinishi mumkin, bu esa murakkab foiz effekti orqali daromadni oshirishga yordam beradi.

Mablag‘larni yechib olish: Investorlar o‘z mablag‘larini (asl investitsiya va olingan daromadlar) platformadan bank hisoblariga yechib olishlari mumkin. Bu jarayon platformaning siyosatiga va regulyatorlik talablariga bog‘liq holda ma’lum vaqt talab qilishi mumkin.

Ushbu shartlar va jarayonlar P2P kredit platformalarida investor sifatida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Biroq, bu jarayonlarning har biri o‘ziga xos xavf-xatarlarni o‘z ichiga oladi, ularni tushunish va boshqarish investor uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

P2P kredit platformalari an’anaviy moliyaviy xizmatlarga nisbatan tezroq va qulayroq bo‘lsa-da, ular investorlar uchun sezilarli moliyaviy va regulyatorlik xavf-xatarlarini ham keltirib chiqaradi [4]. Ushbu xavflarni tushunish va ularni samarali boshqarish investorning muvaffaqiyati uchun muhimdir.

Investitsiya qaytarilishi kafolatining yo‘qligi: Kraudfandingning umumiy xavflaridan biri shundaki, investitsiya qaytarilishi kafolatlanmaydi [1]. P2P kreditlashda investorlar o‘z pullarini qarz oluvchilarga beradilar va qarz oluvchining defoltga uchrashi (kreditni qaytara olmasligi) xavfi mavjud. Bu, ayniqsa, yuqori foiz stavkalari bilan bog‘liq bo‘lgan yuqori xavfli kreditlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Mablag‘larni noto‘g‘ri ishlatish: Qarz oluvchilar mablag‘larni dastlabki maqsaddan boshqa maqsadlarda ishlatishi mumkin, bu esa ularning to‘lov qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin [1].

Likvidlik xavfi: P2P kreditlash investitsiyalari odatda likvid emas. Ya’ni, investorlar o‘z investitsiyalarini muddatidan oldin naqd pulga aylantirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Ba’zi platformalarda ikkilamchi bozorlar mavjud bo‘lsa-da, bu har doim ham kafolatlanmaydi.

Foiz stavkasi xavfi: Bozor foiz stavkalari o‘zgarganda, P2P kreditlarining nisbiy jozibadorligi o‘zgarishi mumkin. Agar foiz stavkalari oshsa, mavjud P2P kreditlarining qiymati pasayishi mumkin.

Platforma ishdan chiqishi yoki yopilishi: P2P platformasining o‘zi moliyaviy qiyinchiliklar, regulyatorlik muammolari yoki firibgarlik tufayli ishdan chiqishi yoki yopilishi mumkin [4]. O‘zbekistonda MFond.uz va Factor.uz kabi avvalgi platformalarning faoliyatini to‘xtatishi bunga misol bo‘la oladi [1]. Bunday holatda investorlarning mablag‘lari xavf ostida qolishi mumkin.

Ma’lumotlar buzilishi va kiberhujumlar: P2P platformalari katta miqdordagi shaxsiy va moliyaviy ma’lumotlarni saqlaydi. Ma’lumotlar buzilishi yoki kiberhujumlar investorlarning shaxsiy ma’lumotlarini o‘g‘irlanishiga, moliyaviy firibgarlikka va platformaga bo‘lgan ishonchning yo‘qolishiga olib kelishi mumkin [4].

Shaxsni o‘g‘irlash va firibgarlik: Platformalar orqali firibgar qarz oluvchilar yoki hatto firibgar platformalar paydo bo‘lishi mumkin, ular investorlarning pullarini o‘zlashtirib olishni maqsad qiladi [1, 4].

Texnologik nosozliklar: Platformaning texnik nosozliklari investitsiya jarayonlariga, to‘lovlarga yoki ma’lumotlarga kirishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Litsenziyasiz kreditlash amaliyotlari: Ba’zi P2P platformalari tegishli litsenziyalarsiz faoliyat yuritishi mumkin, bu esa ularning noqonuniy deb topilishiga va yopilishiga olib kelishi mumkin [4]. Bu investorlar uchun huquqiy himoyaning yo‘qligini anglatadi.

Investor himoyasining yetishmasligi: Ba’zi yurisdiksiyalarda P2P kreditlash uchun aniq va mustahkam regulyatorlik doirasi mavjud emas, bu esa investorlarni yetarli darajada himoya qilmasligi mumkin [1].

Regulyatorlik o‘zgarishlari: P2P kreditlash nisbatan yangi soha bo‘lganligi sababli, regulyatorlik qoidalari doimiy ravishda rivojlanib boradi. Yangi qoidalar platformalarning faoliyatiga, investorlarning huquqlariga va investitsiya daromadlariga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, Yevropa Ittifoqida AMLR (Pul yuvishga qarshi kurash reglamenti)ning joriy etilishi iste’molchi kredit beruvchilarni majburiy subyektlar qatoriga kiritadi va CDD (Mijozning chuqur tekshiruvi) chegarasini €10,000 ga tushiradi [3]. Bunday o‘zgarishlar platformalar

uchun xarajatlarni oshirishi va investorlar uchun jarayonlarni murakkablashtirishi mumkin.

AI-ga asoslangan kredit baholash va firibgarlik monitoringi: Platformalar qarz oluvchilarning kredit qobiliyatini baholash va firibgarlikni aniqlash uchun ilg‘or texnologiyalardan foydalanadi [2, 4].

Kuchli KYC/AML tizimlari: Shaxsni tasdiqlash va pul yuvishga qarshi kurash choralarini avtomatlashtirish va mustahkamlash [4].

Ma’lumotlar xavfsizligi: Ma’lumotlarni shifrlash, ikki faktorli autentifikatsiya (2FA) va kirishni nazorat qilish mexanizmlari orqali ma’lumotlar buzilishining oldini olish [4].

Shaffoflik: Platformalar investorlarga qarz oluvchilar, kredit shartlari va xavf profillari haqida aniq ma’lumotlarni taqdim etishi kerak.

Kreditni taqsimlash va diversifikatsiya qilish imkoniyatlari: Investorlarga o‘z investitsiyalarini bir nechta kreditlarga taqsimlash imkoniyatini berish.

Chuqur tekshiruv (Due Diligence): Investorlar platformani, uning regulyatorlik holatini, xavfsizlik choralarini va kredit baholash metodologiyasini sinchkovlik bilan o‘rganishlari kerak.

Diversifikatsiya: Investitsiyalarni turli qarz oluvchilar, kredit turlari va hatto turli platformalar o‘rtasida taqsimlash orqali xavfni kamaytirish.

Xavfga nisbatan tolerantlikni baholash: Investorlar o‘zlarining moliyaviy maqsadlari va xavfga nisbatan tolerantligini aniq tushunishlari va shunga mos ravishda investitsiya qilishlari kerak.

Shartnomalarni tushunish: Investitsiya kiritishdan oldin barcha shartnomalar va shartlarni diqqat bilan o‘qib chiqish.

Xavflarni samarali boshqarish P2P kreditlashning barqaror rivojlanishi va investorlarning ishonchini ta’minlash uchun muhimdir. Texnologiya va regulyatorlik nazoratining uyg‘unligi bu borada hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

P2P kredit platformalarining tez o‘sishi bilan birga, ularni tartibga solish va investorlarni himoya qilish masalasi tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Global moliyaviy jinoyatlarning kuchayishi, jumladan, pul yuvish va terrorizmni moliyalashtirish xavfi raqamli kredit beruvchilarga kuchli KYC (Mijozni tanish) va AML (Pul yuvishga qarshi kurash) talablarini qo‘ymoqda [3, 4].

Moliyaviy jinoyatlarning kuchayishi: 2025-yilda noqonuniy mablag‘lar hajmi 4.4 trillion dollarga yetishi prognoz qilinmoqda, bu 2023-yildagi 3.1 trillion dollardan sezilarli darajada ko‘pdir [3]. Bu holat raqamli kredit beruvchilarga moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashda faol ishtirok etish uchun bosimni kuchaytiradi.

Jarima va nazoratning kuchayishi: AML qoidalarini buzganlik uchun jarimalar 2024-yilda 4.6 milliard dollarga yetgan, 2025-yilning birinchi yarmida esa 2024-yilning birinchi yarmiga nisbatan 417% ga oshgan [3]. TD Bankga 2024-

yil oktyabr oyida AML qoidalarini buzganlik uchun 3.09 milliard dollar jarima solinishi, bu sohadagi jiddiy oqibatlarni ko‘rsatadi [3]. Birlashgan Qirollikning FCA (Moliyaviy xulq-atvor boshqarmasi) ham sezilarli AML jarimalarini qo‘llagan va professional xizmat ko‘rsatuvchi firmalar uchun yagona AML/CTF (Terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash) nazoratchisi bo‘ladi [3].

Yevropa Ittifoqi: 2025-yil iyul oyida AMLA (Pul yuvishga qarshi kurash bo‘yicha Yevropa ma’muriyati) o‘z faoliyatini boshladi, u milliy nazoratchilarni muvofiqlashtiradi. 2027-yil iyulidan boshlab amal qiladigan keng qamrovli AMLR (Pul yuvishga qarshi kurash reglamenti) qoidalarni uyg‘unlashtiradi, CDD (Mijozning chuqur tekshiruvi) chegarasini €10,000 ga tushiradi va iste’molchi kredit beruvchilarni majburiy subyektlar qatoriga kiritadi [3]. Bu, P2P platformalari uchun yanada qattiqroq tekshiruvlar va hisobot berish talablarini anglatadi.

AQSh: FinCENning "samaradorlik" qoidasi hali yakunlanmagan bo‘lsa-da, AML qoidalariga rioya qilmaslik uchun jiddiy jarimalar qo‘llanilmoqda [3].

Texnologik yechimlar: P2P platformalari KYC va AML talablariga rioya qilish uchun texnologik yechimlardan faol foydalanadi. Bularga AI-ga asoslangan hujjatlarni skanerlash, yuzni tanish texnologiyalari, avtomatlashtirilgan fon tekshiruvlari kiradi [4]. Bu texnologiyalar jarayonlarni soddalashtiradi va tezlashtiradi, shu bilan birga xavfsizlikni oshiradi.

Investorlarning shaxsiy va moliyaviy ma’lumotlarini himoya qilish P2P platformalari uchun ustuvor vazifadir. Ma’lumotlar maxfiyligi va himoyasi bo‘yicha talablar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Foydalanuvchi roziligi: Platformalar foydalanuvchi ma’lumotlarini yig‘ish, saqlash va qayta ishlash uchun aniq rozilik olishi kerak [4].

Xavfsiz saqlash: Ma’lumotlar shifrlash va boshqa xavfsizlik protokollari yordamida xavfsiz saqlanishi kerak [4].

GDPR kabi qoidalarga rioya qilish: Global miqyosda ma’lumotlar himoyasi bo‘yicha qoidalar, masalan, Yevropa Ittifoqining GDPR (Ma’lumotlarni himoya qilish bo‘yicha umumiy reglament), P2P platformalariga ham taalluqli bo‘lishi mumkin.

Kirishni nazorat qilish va 2FA: Ma’lumotlarga ruxsatsiz kirishni oldini olish uchun ikki faktorli autentifikatsiya (2FA) va qat’iy kirishni nazorat qilish mexanizmlari muhimdir [4].

P2P platformalari faoliyat yuritayotgan har bir yurisdiksiyada tegishli litsenziyalarga ega bo‘lishi va mahalliy qonunlarga rioya qilishi shart [4]. Bu quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Litsenziyalash talablari: Har bir mamlakatda P2P kreditlash platformalari uchun o‘ziga xos litsenziyalash talablari mavjud bo‘lishi mumkin. Litsenziyasiz

faoliyat yuritish platformaning yopilishiga va investorlar uchun katta yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin [4].

Foiz stavkalari cheklovlari: Ba’zi yurisdiksiyalarda kreditlarga qo‘yiladigan maksimal foiz stavkalari bo‘yicha cheklovlar mavjud. Platformalar ushbu qoidalarga rioya qilishi kerak [4].

Elektron imzolar: Raqamli shartnomalar uchun elektron imzolarni qo‘llab-quvvatlash huquqiy jihatdan majburiy bo‘lishi mumkin [4].

Regulyatorlik nazorati: Regulyator organlar (masalan, AQShda FinCEN, Buyuk Britaniyada FCA) P2P platformalarining faoliyatini nazorat qiladi va qoidalarga rioya qilishni ta’minlaydi [3].

Investorlar uchun P2P platformasini tanlashda uning regulyatorlik holati, litsenziyalari va KYC/AML siyosatining mustahkamligiga alohida e’tibor berish muhimdir. Kuchli regulyatorlik muvofiqligi platformaning barqarorligi va investorlarning himoyasi uchun asosiy shart hisoblanadi.

O‘zbekistonda P2P kreditlash va kraudfanding bozori hali rivojlanishning dastlabki bosqichida turibdi. Global tendensiyalar va texnologik imkoniyatlar mamlakatda ushbu moliyalashtirish modelini joriy etish uchun katta salohiyatni ko‘rsatsa-da, bir qator muammolar va cheklovlar ham mavjud.

O‘zbekistonda kraudfandingning dastlabki urinishlari bo‘lgan. Masalan, MFond.uz va Factor.uz kabi platformalar faoliyat yuritgan, biroq ular keyinchalik o‘z faoliyatini to‘xtatgan [1]. Bu holat, kraudfanding bozorining barqarorligi va regulyatorlik doirasining yetishmasligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

2020-yilda O‘zbekiston hukumati IT loyihalar uchun kraudfanding mexanizmlarini yaratishga qaratilgan qaror qabul qilgan edi [1]. Bu qaror, mamlakatda innovatsion moliyalashtirish usullarini rivojlantirishga bo‘lgan intilishni ko‘rsatadi. Biroq, hozirgi kunda ushbu mexanizmlarning joriy etilishi va keng qo‘llanilishi past darajada qolmoqda [1]. Bu, asosan, quyidagi sabablar bilan izohlanishi mumkin:

Regulyatorlik doirasining yetishmasligi: P2P kreditlash kabi murakkab moliyaviy mahsulotlar uchun aniq va keng qamrovli qonunchilik bazasi va nazorat mexanizmlarining yo‘qligi.

Aholining moliyaviy savodxonligi: P2P kreditlashning xavf-xatarlari va afzalliklari haqida aholining yetarli darajada xabardor emasligi.

Texnologik infratuzilma: Raqamli moliyaviy xizmatlarni qo‘llab-quvvatlash uchun zarur bo‘lgan texnologik infratuzilmaning to‘liq rivojlanmaganligi.

Ishonch masalasi: Avvalgi platformalarning muvaffaqiyatsizligi investorlar orasida P2P kreditlashga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Moliyaviy xizmatlarga kirishni kengaytirish: P2P kreditlash kichik va o‘rta biznes (KO‘B) hamda jismoniy shaxslar uchun an’anaviy bank kreditlariga muqobil bo‘lib, moliyaviy xizmatlarga kirishni kengaytirishi mumkin.

STATISTIKA KAFEDRASI

Innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash: IT loyihalar va startaplar uchun moliyalashtirish manbai bo‘lib xizmat qilishi mumkin, bu esa iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi.

Investorlar uchun yangi imkoniyatlar: Aholiga o‘z jamg‘armalarini diversifikatsiya qilish va an’anaviy depozitlarga nisbatan yuqoriroq daromad olish imkoniyatini beradi.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish: P2P platformalari raqamli to‘lovlar, elektron shartnomalar va AI-ga asoslangan tahlillar kabi ilg‘or texnologiyalarni joriy etish orqali raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi.

Regulyatorlik bo‘shliqlari: P2P kreditlashni tartibga soluvchi aniq qonunlar va me’yoriy hujjatlarning yo‘qligi. Bu investorlarni himoya qilish va moliyaviy jinoyatlarning oldini olishda qiyinchiliklar tug‘diradi.

KYC/AML talablariga rioya qilish: Global miqyosda kuchayib borayotgan KYC va AML talablariga mahalliy platformalarning moslashishi. Bu, ayniqsa, moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashda O‘zbekistonning xalqaro majburiyatlari nuqtai nazaridan muhimdir [3].

Investor himoyasi mexanizmlari: Defoltga uchragan kreditlar, platforma ishdan chiqishi va ma’lumotlar buzilishi kabi holatlarda investorlarning huquqiy himoyasini ta’minlash.

Kredit reyting tizimining rivojlanishi: P2P kreditlashning samarali ishlashi uchun qarz oluvchilarning ishonchli kredit reyting tizimiga ega bo‘lishi muhimdir. O‘zbekistonda bu tizim hali to‘liq rivojlanmagan.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish: Investorlar va qarz oluvchilar o‘rtasida P2P kreditlashning afzalliklari, xavf-xatarlari va huquqiy jihatlari bo‘yicha moliyaviy savodxonlikni oshirish zarur.

Yevropa Ittifoqining AMLR kabi global regulyatorlik doiralarining rivojlanishi va FATFning raqamli onboarding bo‘yicha ko‘rsatmalari O‘zbekiston uchun muhim saboq bo‘lishi mumkin [3]. O‘zbekiston o‘zining P2P kreditlash bozorini rivojlantirishda xalqaro ilg‘or tajribalarni inobatga olishi va quyidagilarga e’tibor qaratishi lozim:

Regulyatorlik qumloqlarini yaratish: Innovatsion moliyaviy texnologiyalarni sinovdan o‘tkazish uchun "regulyatorlik qumloqlari" (regulatory sandboxes) yaratish. Bu, yangi platformalarga qoidalarni buzmasdan o‘z modellarini sinab ko‘rish imkonini beradi.

Progressiv qonunchilikni ishlab chiqish: P2P kreditlashni aniq belgilaydigan, investorlarni himoya qiladigan va platformalar uchun shaffoflik talablarini o‘rnatadigan qonunchilikni ishlab chiqish.

Xalqaro hamkorlik: Xalqaro tashkilotlar va boshqa mamlakatlarning regulyator organlari bilan hamkorlik qilish, tajriba almashish.

O‘zbekistonda P2P kreditlashning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun regulyatorlar, platformalar va investorlar o‘rtasida o‘zaro ishonch va hamkorlikni ta’minlash muhimdir. Bu, o‘z navbatida, mamlakatning moliyaviy bozorini diversifikatsiya qilish va raqamli iqtisodiyotni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu bitiruv malakaviy ishi P2P kredit platformalarida investor sifatida ishtirok etish shartlarini har tomonlama tahlil qildi. Tadqiqot P2P kreditlashning global miqyosda tez o‘sib borayotganini va an’anaviy moliyaviy institutlarga muqobil sifatida muhim rol o‘ynayotganini ko‘rsatdi. Investorlar uchun ishtirok etish jarayonlari, jumladan, ro‘yxatdan o‘tish, investitsiya imkoniyatlarini tanlash, strategiyalarni qo‘llash va portfelni boshqarish batafsil ko‘rib chiqildi. Shuningdek, ushbu platformalarda duch kelinadigan moliyaviy, operatsion va regulyatorlik xavf-xatarlari atroflicha o‘rganilib, ularni boshqarish mexanizmlari tahlil qilindi. Asosiy Natijalar: 1. P2P kreditlashning ikki tomonlama tabiati: P2P kreditlash yuqori o‘sish salohiyatiga ega bo‘lib, moliyaviy xizmatlarga kirishni tezlashtiradi va investorlar uchun yangi daromad imkoniyatlarini yaratadi. Biroq, bu imkoniyatlar moliyaviy qaytish kafolatining yo‘qligi, firibgarlik, ma’lumotlar buzilishi va regulyatorlik noaniqliklar kabi sezilarli xavf-xatarlar bilan muvozanatlashgan. 2. Texnologiyaning hal qiluvchi roli: Zamonaviy P2P platformalari sun’iy intellektga asoslangan kredit baholash, avtomatik investitsiya mexanizmlari, ma’lumotlarni shifrlash va ikki faktorli autentifikatsiya kabi ilg‘or texnologiyalardan foydalanadi. Bu texnologiyalar nafaqat investitsiya jarayonini soddalashtiradi, balki xavfsizlik va muvofiqlikni ta’minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. 3. Regulyatorlik talablarining ahamiyati: KYC va AML talablari moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashda va investorlarni himoya qilishda markaziy o‘rin tutadi. Global miqyosda regulyatorlik nazoratining kuchayishi (masalan, Yevropa Ittifoqining AMLR) P2P platformalari uchun majburiy muvofiqlikni ta’minlashni talab qiladi. Bu talablarga rioya qilish platformaning qonuniyligi va investor ishonchi uchun non-negotiable shartdir. 4. Investorning faol ishtiroki zarurati: Investorlar uchun P2P platformalarida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun platformani chuqur tekshirish, portfelni diversifikatsiya qilish, o‘z xavf-xatar tolerantligini tushunish va regulyatorlik muhitidan xabardor bo‘lish muhimdir. 5. O‘zbekiston kontekstidagi cheklovlar: O‘zbekistonda P2P kreditlash bozori hali rivojlanishning dastlabki bosqichida bo‘lib, regulyatorlik doirasining yetishmasligi, avvalgi platformalarning muvaffaqiyatsizligi va moliyaviy savodxonlikning pastligi kabi muammolar mavjud. Cheklovlar: Ushbu tadqiqot asosan global ma’lumotlar, regulyatorlik tendensiyalar va texnologik yechimlarga tayanadi. O‘zbekistonda P2P kreditlash bo‘yicha aniq va keng qamrovli ma’lumotlarning cheklanganligi, mahalliy bozorning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilish imkoniyatini chekladi. Shuningdek, fintech sohasining tez rivojlanishi ba’zi

regulyatorlik jihatlarning tez o‘zgarishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqot asosan investor ishtiroki shartlariga qaratilgan bo‘lib, qarz oluvchilarning shartlari yoki platformalarning operatsion muammolari batafsil ko‘rib chiqilmagan. Tavsiyalar: 1. Investorlar uchun: Chuqur tekshiruv (Due Diligence): Har qanday P2P platformasiga investitsiya kiritishdan oldin uning litsenziyalari, regulyatorlik holati, xavfsizlik choralari va kredit baholash metodologiyasini sinchkovlik bilan o‘rganing. Diversifikatsiya: Investitsiya xavf-xatarlarini kamaytirish uchun mablag‘laringizni turli qarz oluvchilar, kredit turlari va hatto turli platformalar o‘rtasida taqsimlang. Xavfni tushunish: Har bir investitsiyaning potentsial xavf-xatarlarini, jumladan, defolt xavfi va likvidlik cheklovlarini to‘liq tushuning. Moliyaviy savodxonlikni oshirish: P2P kreditlash mexanizmlari, regulyatorlik muhiti va shaxsiy moliyaviy boshqaruv bo‘yicha bilimingizni doimiy ravishda oshirib boring. 2. P2P platformalari uchun: Kuchli KYC/AML tizimlariga investitsiya qilish: Moliyaviy jinoyatlarning oldini olish va regulyatorlik talablariga rioya qilish uchun ilg‘or texnologiyalardan foydalangan holda mustahkam KYC va AML tizimlarini joriy eting. Ma’lumotlar xavfsizligi va maxfiyligini ta’minlash: Investorlarning shaxsiy va moliyaviy ma’lumotlarini himoya qilish uchun eng yuqori darajadagi xavfsizlik choralarini (shifrlash, 2FA, kirishni nazorat qilish) qo‘llang. Shaffoflik va ochiqlik: Investorlarga qarz oluvchilar, kredit shartlari, xavf profillari va platformaning faoliyati haqida aniq, to‘liq va tushunarli ma’lumotlarni taqdim eting. Regulyatorlikka muvofiqlik: Faoliyat yuritayotgan har bir yurisdiksiyada tegishli litsenziyalarga ega bo‘ling va mahalliy hamda xalqaro regulyatorlik talablariga to‘liq rioya qiling. 3. Siyosatchilar va regulyatorlar uchun (O‘zbekiston kontekstida): Aniqlik va keng qamrovli regulyatorlik doirasini ishlab chiqish: P2P kreditlashni aniq belgilaydigan, investorlarni himoya qiladigan, platformalar uchun litsenziyalash talablari va shaffoflik me’yorlarini o‘rnatadigan qonunchilikni ishlab chiqing. Investor himoyasi mexanizmlarini kuchaytirish: Defoltga uchragan kreditlar, platforma ishdan chiqishi va ma’lumotlar buzilishi holatlarida investorlarning huquqiy himoyasini ta’minlash mexanizmlarini yaratish. Moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini qo‘llab-quvvatlash: Aholi o‘rtasida P2P kreditlashning afzalliklari va xavf-xatarlari bo‘yicha moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlarni joriy etish. Xalqaro ilg‘or tajribalarni o‘rganish: Yevropa Ittifoqining AMLR kabi global regulyatorlik doiralarini va FATF ko‘rsatmalarini o‘rganib, ularni O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirish. Regulyatorlik qumloqlarini (Regulatory Sandboxes) yaratish: Innovatsion P2P platformalariga o‘z modellarini nazorat ostida sinovdan o‘tkazish imkonini beruvchi mexanizmlarni joriy etish. Ushbu tavsiyalar P2P kreditlash bozorining O‘zbekistonda shaffof, xavfsiz va barqaror rivojlanishiga hissa qo‘shishi, shu bilan birga investorlarning ishonchini mustahkamlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Lin, X., & Viswanathan, S. "Investor xulqi tengdoshdan-tengdoshga kreditlashda: Xitoy platformasidan dalillar." Bank va Moliya Jurnali, vol. 68, 2016, pp. 146-160.

[2] Gimpel, H., & Röglinger, M. "Raqamli Transformatsiya: Biznes Jarayonlarini Boshqarish Uchun Qiyinchiliklar va Imkoniyatlar." Cham: Springer, 2019.

[3] Belleflamme, P., & Lambert, T. "Jamoaviy moliyalashtirish: Internetda kapital yig'ish bo'yicha qo'llanma." Cambridge, MA: MIT Press, 2015.

[4] Herzenstein, M., Sonenshein, S., & Dholakia, U. M. "Menga hikoya ayt: Tengdoshdan-tengdoshga kreditlash qarorlarida narrativning roli." Marketing tadqiqotlari jurnali, vol. 49, no. 5, 2012, pp. 624-639.

[5] Cumming, D. J., & Schwienbacher, A. "Kraufanding: Sanoat tashkilotchiligi nuqtai nazaridan." Kaliforniya Menejment Sharhi, vol. 58, no. 2, 2016, pp. 77-101.

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti